

HERB ROGOŻNA

Ekspertyza historyczno-heraldyczna

Poznań 2016/2017

Rogoźno należy do tej grupy polskich miejscowości, które posiadają długą tradycję heraldyczną. Niestety do dnia dzisiejszego Rogoźno nie posiada współczesnej wersji herbu, który oparty by był o możliwie jak najpełniejszą dokumentację historyczną. Obecnie Rogoźno posługuje się wizerunkiem herbu częściowo zaczerpniętym z pieczęci miejskiej z XVIII w., który w kilku elementach jest zbyt wielkim uproszczeniem wyobrażenia herbowego, niezgodnym z prawidłami sztuki heraldycznej. W 2015 r. Burmistrz Rogoźna Pan Roman Szuberski wyszedł z inicjatywą przyjęcia herbu samorządowego. Realizacja koncepcji heraldycznej dla Gminy Rogoźno została powierzona dr Gerardowi Kucharskiemu. Opracowanie nowego projektu herbu powinno uwzględniać podstawowe kryteria poprawności, na które składają się cztery podstawowe czynności, a mianowicie: 1) zachowanie zgodności z prawidłami sztuki heraldycznej; 2) respektowanie zasad tworzenia staropolskich herbów samorządu terytorialnego; 3) uwzględnienie tradycji heraldycznej i najstarszej metryki herbu; 4) zachowanie kanonów współczesnej estetyki w zakresie stylizacji ikonograficznej. Ponadto niniejsze opracowanie uwzględnia możliwie wszystkie uwagi i sugestie Komisji Heraldycznej sformułowane w opinii z 3 marca 2017 r.

I. Podstawa prawna

Współczesna symbolika samorządowa swoje podstawy prawne czerpie z kilku aktów prawnych (ustaw i rozporządzeń). Są to w kolejności chronologicznej m.in: *Ustawa o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 r.; *Ustawa o samorządzie terytorialnym* z 8 marca 1990 r.; *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia 1998 r.; *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie Komisji Heraldycznej* z 27 lipca 1999 r. Regulacje prawne dotyczące posiadania herbów przez gminy współcześnie reguluje *Ustawa o samorządzie gminnym* z 8 marca 1990 r., która w rozdziale 3, art. 18, punkt 13 stanowi, że do wyłącznej właściwości gminy (rozumianej w prawnej wykładni, jako wspólnoty samorządowej, którą stanowią gminy) należy „podejmowanie uchwał w sprawie herbu gminy”. Wprawdzie ustawa ta nie wzmiankuje nic o prawie gmin do posiadania flagi, to jednak wytworzony już zwyczaj przyjmowania ich przez gminy stał się powszechną praktyką, co jeszcze bardziej nadało gminom odrębnego, donioślejszego charakteru. Bardziej precyzyjnie ujmuje powyższą kwestię *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia 1998 r., która

dokonała m.in. nowelizacji *Ustawy o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 r. Artykuł 3.1 rzeczony ustawy podaje: „Jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki, własne herby, flagi, emblematy oraz insygnia i inne symbole”. Określona w ustawie „jednostka samorządu terytorialnego” odnosi się również do gminy, jako „wspólnoty samorządowej”. Wykładnia taka zgodna jest z wytycznymi Komisji Heraldycznej. W myśl woli ustawodawcy jednym z symboli samorządu powinna być pieczęć. Ustawa z 29 grudnia 1998 r. stanowi, iż gmina ma prawo do używania pieczęci ze swoim herbem, „zawierającej pośrodku, zamiast orła [...] herb gminy”. Symbol ten ma silne zakorzenie w staropolskiej tradycji.

II. Dzieje i przynależność administracyjna Rogoźna

Miasto Rogoźno liczące obecnie około 11 100 mieszkańców położone jest w powiecie obornickim, w województwie wielkopolskim. Rogoźno jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej rozciągającej się na powierzchni 217,95 km², (w tym 11.2 km² przypada na miasto Rogoźno) z czego ponad 62% tej przestrzeni zajmują użytki rolne, a 26% użytki leśne. Zgodnie z podziałem zaproponowanym przez J. Kondrackiego, terytorium miasta i gminy leży na obszarze makroregionu Pojezierza Wielkopolskiego, na obszarze trzech mezoregionów tj. Pojezierza Chodzieskiego, Pojezierza Gnieźnieńskiego i Kotliny Gorzowskiej. Miasto Rogoźno położone jest nad rzeką Wełną i Jeziorem Rogoźno. Część lasów gminy stanowi południowo-wschodnią krawędź Puszczy Noteckiej. Przez terytorium gminy przepływają rzeki: Wełna, Mała Wełna, Flinta i Struga Sokołowska. Najwyższym wzniesieniem gminy (jak i całego powiatu obornickiego) jest, położony w Słomowie, Koci Sad (119 m n.p.m.). Na obszarze gminy znajdują się też cenne obiekty przyrodnicze z bogatą florą i fauną oraz unikatowe zabytki w skali regionu i kraju. Od północy gmina graniczy z gminą Budzyń (powiat chodzieski) i dalej zgodnie z ruchem wskazówek zegara od wschodu z gminami Wągrowiec, Skoki (powiat wągrowiecki), od południa – z gminą Murowana Goślina (powiat poznański), i gminą Oborniki (powiat obornicki), a od zachodu z gminą Ryczywół (powiat obornicki). Granice gminy mają łączną długość 82 km. Siedziba gminy znajduje się w mieście Rogoźno. Gmina Rogoźno (wraz z miastem) liczy obecnie około 18 000 mieszkańców i składa się z 17 sołectw (Boguniewo, Budziszewko, Garbatka, Gościejewo, Jaracz, Karolewo, Kaziopole, Laskowo, Nienawiszcz, Owczegłowy, Owieczki, Parkowo, Pruśce, Ruda, Słomowo, Studzieniec, Tarnowo).

Terytorium obecnej Gminy Rogoźno od wczesnego średniowiecza związane było z Wielkopolską z wyodrębnioną w okresie pierwszych Piastów kasztelanią rogozińską. Ukształtowany w okresie rozbicia dzielnicowego Polski wewnętrzny administracyjny podział Wielkopolski w zasadniczym zrębie nie uległ zmianie do czasów współczesnych. Obszar Gminy Rogoźno wraz z kasztelanią rogozińską, już od drugiej połowy XIII w. trwale złączony zostały z dzielnicą wielkopolską. W 1306 r. terytorium rogozińskie i prawie cała Wielkopolska dostały się pod panowanie księcia Henryka III Głogowskiego. Następnie rządy nad tym obszarem objął Władysław Łokietek. W roku 1368 kasztelania rogozińska wraz z Rogoźnem została przekazana przez króla Kazimierza Wielkiego, jako lenno braciom Urlykowi, Arnoldowi, Bertoldowi i Henrykowi von Osten panom na Drezdenku i Santoku, którzy w 1385 r. złożyli w Krakowie hołd lenny polskiemu władcy. Od tego też czasu przyjmuje się początki istnienia niegrodowego starostwa rogozińskiego (tenuty). W 1405 r. Władysław Jagiełło odebrał ten obszar z rąk von Ostenów.

Po reformie administracji państwowej w XIV w. i uformowaniu się województwa poznańskiego Rogoźno wraz z całą ziemią rogozińską znalazły się w granicach tegoż województwa, w powiecie poznańskim. Taki układ administracyjny obowiązywał do końca okresu przedrozbiorowego. Po drugim rozbiorze Polski, od 1793 r., Rogoźno i terytorium Gminy znalazło się pod zaborem pruskim, w granicach nowo utworzonej prowincji noszącej nazwę Prusy Południowe, w departamencie poznańskim, powiecie obornickim. Taki stan utrzymywał się do 1807 r.

W okresie Księstwa Warszawskiego (1807-1815) Rogoźno i obszar Gminy wchodziły w skład powiatu obornickiego, departamentu poznańskiego Księstwa Warszawskiego, a po utworzeniu Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1815 r.), przemianowanego w 1848 r. na Prowincję Poznańską, znalazły się w granicach obwodu rejencyjnego poznańskiego, w powiecie obornickim. Taki układ administracyjny pozostawał do 1918 r. Następnie na mocy *Ustawy „O tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej”* 12 sierpnia 1919 r., z byłych terenów pruskich utworzono województwo poznańskie, z dotychczasową siatką powiatów. Rogoźno i terytorium Gminy znajdowały się w dalszym ciągu w powiecie obornickim, województwie poznańskim. Taki stan obowiązywał do 1939 r. W czasie II wojny światowej Rogoźno i obszar Gminy zostały włączone bezpośrednio do III Rzeszy Niemieckiej i leżały w tzw. Kraju Warty, w obrębie rejencji poznańskiej, w powiecie obornickim.

Po zakończeniu wojny w 1945 r., przywrócono dawny podział administracyjny Polski sprzed września 1939 r. Rogoźno i teren Gminy, wraz z powiatem obornickim, znalazły się w granicach województwa poznańskiego. Reforma administracji terytorialnej w 1975 r.,

zlikwidowała powiaty i wprowadziła kolejne zmiany polegające na tym, iż od 1 czerwca tego roku, Rogoźno i terytorium Gminy Rogoźno weszły w skład nowo powołanego województwa pilskiego. Taki stan obowiązywał do końca 1998 r. Od 1 stycznia 1999 r., w wyniku nowej reformy, omawiany teren znalazł się w granicach reaktywowanego powiatu obornickiego, w województwie wielkopolskim.

Terytorium Gminy Rogoźno posiada bogatą historię związaną od średniowiecza z Wielkopolską. Historyczne metryki poszczególnych miejscowości Gminy, udokumentowane źródłowo, niejednokrotnie sięgają XIII-XIV w. Do najstarszych wsi Gminy zaliczamy m.in.: Boguniewo (1388 r.), Budziszewko (1365 r.), Cieśle (1280 r.), Garbatka (1422 r.), Gościejewo (1296 r.), Jaracz (1445 r.), Laskowo (1340 r.), Marlewo (1423 r.), Międzylesie (1280 r.), Nienawiszcz (1388 r.), Owczegłowy (1429 r.), Owieczki (1466 r.), Parkowo (1391 r.), Ruda (1280 r.), Słomowo (1343 r.), Studzieniec (1225 r.), Szczytno (1391 r.), Żołędzin (1457 r.).

Najstarsze ślady obecności człowieka na terenie Rogoźna potwierdzone archeologicznie pochodzą z okresu mezolitu (środkowej epoki kamienia ok. 8000-4200 p.n.e.) oraz z okresu neolitu (młodszej epoki kamienia 4200-2500 p.n.e.). Ponadto na obszarze Rogoźna odnaleziono również ślady ludności kultury łużyckiej z okresu brązu (1000 - 650 p.n.e.) oraz młodszych kultur archeologicznych takich jak: kultura pomorska, kultura grobów kloszowych. Najstarsze grodzisko wczesnośredniowieczne w Rogoźnie, w świetle źródeł archeologicznych, datowane jest na VIII-IX w., a najstarszy pisemny przekaz pochodzi z dokumentu księcia Przemysła I z 1248 r., w którym wymieniony jest *Gneomir castellanus de Rogozne*. Potwierdza to istnienie kasztelanii rogozińskiej, która powstała zapewne jeszcze w XII w.

Etymologia nazwy tej miejscowości, według badaczy (Z. i K. Zierhofferów, S. Rosponda, K. Rymuta, M. Malec, i in.), pochodzi od wyrazu prasłowiańskiego *rogozъ* lub *rogoža*, z przyrostkiem – *ъno*, polskie *rogoža* będącego nazwą rośliny rosnącej nad wodą. *Rogozie* czyli *sitowie*, *rogozina* oznacza miejsce zarosłe sitowiem, tatarakiem, pałką wodną. Roślina ta rośnie w płytkich wodach przybrzeżnych i na brzegach wód. Prawdopodobnie pierwotnie nazwa ta odnosiła się do miejscowego jeziora, przy którym założono osadę.

W połowie XIII w. zapoczątkowano proces lokacyjny Rogoźna. Świadczy o tym dokument księcia Przemysła I z 1251 r. (lokujący miasto Kostrzyn na prawie niemieckim), informujący o tym, iż przybysze (*hospites*) w Rogoźnie używają prawa niemieckiego. Niewykluczone zatem, iż pierwotna lokacja miasta miała miejsce przed 1251 r., jednak z bliżej nieznanymi względami nie udało się jej dokończyć. W tym czasie kasztelanem w

Rogoźnie był Gniewomir z rodu Samsonów-Watów (1248-1251). Ostatecznie uroczystego nadania przywileju lokacyjnego dla Rogoźna dokonał książę Przemysław II 24 kwietnia 1280 r. Władca ten nadał Janowi i Piotrowi Dedz miasto Rogoźno w celu przeprowadzenia tu lokacji na prawie niemieckim wg wzoru prawa poznańskiego. Zasadźcy otrzymali szósty łan wolnizny, 1/3 wszystkich dochodów sądowych, prawo do 6 jatek mięsnych, 6 piekarniczych i 6 jatek szewskich, prawo do korzystania z książęcej huty żelaza na Wełnie, obowiązek zbudowania na tej rzece młyna oraz łaźni. Miasto otrzymało też miejsce zwane Międzylesie oraz 2 łany na pastwiska, a mieszkańcy 14 lat wolnizny, po upływie której zobligowani byli płacić 12 ćwierci owsa czynszu oraz 2 skojce srebra jako dziesięcinę plebanowi w Rogoźnie. Jak informują dokumenty w latach 1280-1297 kasztelanem rogozińskim był Domaradzic ze Smogulca herbu Grzymała.

Związki Przemysła II z Rogoźnem nie ograniczały się jedynie do wydania miastu przywileju lokacyjnego. W świetle źródeł i tradycji historycznej władca ten był jego wielkim patronem i wielokrotnie odwiedzał miasto, sprawując tu szereg obowiązków książęcych, a po koronacji w 1295 r. także królewskich. Jan Długosz w swoich *Kronikach* podaje nawet, że Przemysław II wybudował tu zamek modrzewiowy, w którym często urzędował. Jak informują przekazy źródłowe ostatnie dni karnawału 1296 r. tzw. zapusty, (4 - 7 lutego), król Przemysław II spędził w wielkopolskim Rogoźnie, które w tym czasie nie było jeszcze umocnione murami. Kilkundniowe zwyczajowe turnieje i uczty na koniec karnawału organizowane w Rogoźnie, w których uczestniczył także król, osłabiły czujność straży odpowiedzialnej za bezpieczeństwo Przemysła II, co w konsekwencji doprowadziło wczesnym rankiem, w Środę Popielcową 8 lutego do zamachu na osobę władcy ze strony Brandenburczyków dowodzonych przez Jakuba Guntersberga. Pierwotnie planowano porwanie monarchy i wywiezienie go do Marchii, jednak rany jakie odniósł król w wyniku obrony, uniemożliwiły zamachowcom szybką ucieczkę, wobec czego postanowili oni nieopodal Rogoźna dobić Przemysła II. W akcji tej zamachowcom najprawdopodobniej pomagały też osoby z najbliższego otoczenia władcy. Zdaniem badaczy mogli wywodzić się oni z kręgu rodzin Zarembów i Nałęczów. Podłożem zamachu była rywalizacja o wpływy na Pomorzu.

Czasy panowania w Polsce Wacławów czeskich w początkach XIV w. nie były dla Rogoźna pomyślne. Sytuacja w mieście i okolicy uległa poprawie, gdy w 1306 r. Rogoźno wraz z większą częścią Wielkopolski dostało się pod panowanie księcia Henryka III Głogowskiego, a od 1314 r. Władysława Łokietka. Za ich rządów miasto otrzymało kilka przywilejów i immunitetów. Dalszy rozwój Rogoźna miał miejsce za rządów Kazimierza Wielkiego, który potwierdził miastu wcześniejsze przywileje i nadał kilka nowych.

Uregulował też kilka spornych spraw administracyjno-skarbowych i gospodarczych. On też mianował Hyngussiusa na wójta w Rogoźnie przed 1340 r. Ponadto kasztelanami Rogoźna za czasów Kazimierza Wielkiego byli m.in. wzmiankowany w 1349 r. Sławnik herbu Pałuka oraz Chwał z Werkowa także Pałuka (1360-1363). Kazimierz Wielki przekazał też Rogoźno wraz z całą okolicą w lenno w 1368 r. braciom Urlykowi, Arnoldowi, Bertoldowi i Henrykowi von Osten, panom na Santoku i Drezdenku, którzy dzierżyli terytorium rogozińskie do 1405 r. Z herbu rodowego rodziny von Osten najprawdopodobniej zaczerpnięty został też klucz, dla kreacji nowego herbu miejskiego Rogoźna, który odąd przedstawiał połuorła i klucz w słup piórem w górę, i przez kolejne stulecia nie ulegał on większym modyfikacjom czy zmianom. Do początków XV w. funkcje kasztelana rogozińskiego sprawowali m.in.: Janusz Furman z Zaniemyśla herbu Grzymała oraz Jura z Chojnicy herbu Przosna. Ostenowie byli w posiadaniu Rogoźna i okolicy do 1405 r. Na mocy dokumentu z 24 czerwca tego roku Władysław Jagiełło odebrał im bowiem to terytorium. Od tego też roku kasztelanem rogozińskim był Jakusz Jakub Przysiecki herbu Grzymała (1405-1421). Do końca XV w. urząd ten pełnili m.in. Jakusz, Jakub z Rynarzewa herbu Szreniawa, Jan Oganka z Ułanowa herbu Sulima, Włodek, Wałach z Łagiewnik herbu Sulima, Piotr z Głębozka herbu Łódzia, Przeclaw Potulicki herbu Grzymała, Jan Starszy z Danaborza herbu Pałuka.

Władysław Jagiełło swoją przychylność względem Rogoźna wyraził jeszcze poprzez nadanie miastu szeregu przywilejów oraz potwierdzenie wcześniejszych praw i immunitetów. W 1427 r. król Władysław Jagiełło na prośbę mieszczan z Rogoźna, twierdzących, że ich przywileje spłonęły, odnowił Rogoźnu prawa miejskie, przenosząc miasto z prawa polskiego na prawo magdeburskie i nadając mu immunitet sądowy. Król zezwolił także na lokację wsi Międzylesie należącej do miasta oraz oddał ratuszowi prawo poboru podatku od sprzedaży soli, od wagi i 16 jatek chlebowych. Dochody ratusza miały być obracane na rzecz miasta. W tym czasie funkcjonował też cech sukienników. Ponadto jego staraniem odbudowano tu zamek, ratusz z wagą, sukiennice, młyny, doposażono szkołę. Miasto posiadało również prawo na 3 jarmarki, które miały odbywać się w poniedziałek Dni Krzyżowych (tzn. w poniedziałek po piątej niedzieli po Wielkanocy), w dniu św. Wita (patrona parafii; 15 VI) oraz w dniu św. Marcina (11 XI). Targi cotygodniowe odbywać się miały w czwartki i dozwolony był na nich również handel końmi i bydłem. W sierpniu 1423 r. podczas pobytu w Rogoźnie Władysław Jagiełło mianował też wójta Dobrogosta sędzią miejskim. W 1441 r. burmistrzem Rogoźna był Maciej Rybak, rajcami miejskim byli zaś Andrych, Piotr Budych i Mikołaj Bębenek. W 1449 r. starostwo rogozińskie przeszło w dzierżawę rodu Kretkowskich

herbu Dołęga. W 1458 r. w czasie trwania wojny z zakonem krzyżackim miasto miało obowiązek wysłać 15 pieszych na wyprawę zbrojną do Malborka. W 1492 r. Rogoźno uzyskało potwierdzenie króla Kazimierza Jagiellończyka co do obowiązku płacenia cła przez kupców przejeżdżających przez miasto do Poznania, Wrocławia, Prus i na Krajnę.

W XVI w. miasto dalej się rozwijało pomimo kilku poważnych kataklizmów, jakie je dotknęło. W świetle rejestrów skarbowych w 1507 r. Rogoźno płaciło 25 grzywien szosu, miejscowi Żydzi natomiast zobowiązani byli do płacenia 3 zł podatku tzw. koronacyjnego. W tym czasie burmistrzem Rogoźna był Stanisław. W 1517 r. spora część miasta spłonęła w wyniku pożaru. Z tego też względu król Zygmunt Stary zwolnił mieszczan z płacenia podatków na 8 lat (z wyjątkiem czopowego) i z obowiązku dostarczania podwód na 3 lata. W 1523 r. król Zygmunt Stary odnowił Rogoźnu prawo do organizowania trzech dawnych jarmarków rocznych oraz targów cotygodniowych. W 1530 r. zwolnił on Rogoźno od wszelkich podatków na 5 lat, a od szosu na I kwartał. W 1535 r. za wstawiennictwem królowej Bony, przeniósł on targ tygodniowy na soboty. W tym czasie miasto pada pastwą licznych pożarów. Rogoźno zostało przekazane w dożywocie królowej Bonie. W 1542 r. burmistrzem miasta był Maciej Kuraś (Korasz). W 1556 r. król Zygmunt August na prośbę mieszczan chcących poprawy handlowo-gospodarczej miasta ustanowił czwarty jarmark w Rogoźnie na dzień św. Idziego (1 IX) oraz zezwolił miastu na pobór opłaty za przejazd przez mosty w Rogoźnie po 1 ternarze za przejazd pojedynczego wozu. Nałożył też na władze miasta obowiązek dbania o utrzymanie w dobrym stanie mostów na Wełnie. W świetle spisów podatkowych w 1564 r. w Rogoźnie było 55 rzemieślników, a w 1580 r. – 52. W 1568 r. w Rogoźnie panowała zaraza, która wyludniła znaczną część ludności miasta i okolicy. Miasto jednak szybko podreperowało swój stan ludności. Za panowania króla Stefana Batorego miasto zakupiło podwozy (wozy) za 45 florenów, co na ówczesne czasy było znacząca kwotą. Pod koniec XVI w. dla podreperowania ogólnego stanu miasta, a przede wszystkim dla rozwoju miejscowego rzemiosła, kolejni władcy polscy wydali kilka potwierdzeń praw i przywilejów. W pierwszej kolejności uzyskali je szewcy, a w dalszej kolejności bednarze, piwowarzy, kowale, kuśnierze, powroźnicy, kaletnicy, kotlarze, stelmachowie, kołodzieje i krawcy. W 1600 r. król Zygmunt III Waza zatwierdził też nowy regulamin wyborów burmistrza w Rogoźnie. Odtąd władze miejskie i starsi cechów w poniedziałek, po pierwszej niedzieli Wielkiego Postu, mieli wskazać 4 kandydatów, spośród których starosta wybierał burmistrza na następny rok. W XVII w. miasto mogło organizować też 7 jarmarków rocznych. W okresie potopu szwedzkiego 1655-1660, w pierwszym etapie walk polsko-szwedzkich, wojewoda kaliski i starosta rogoziński Andrzej Karol Grudziński (z

Grudny koło Rogoźna) herbu Grzymała wraz z pozostałym wojskiem Wielkopolski oddali się do dyspozycji króla szwedzkiego Karola Gustawa w zamian za przywileje szlacheckie i wyznaniowe. Uroczyste powitanie władcy Szwecji miało miejsce 18 sierpnia 1655 r. na zamku starościńskim w Rogoźnie. W następnym roku Andrzej Grudziński wraz ze szlachtą wielkopolską zerwał przymierze ze Szwecją i przystąpił do walki z wojskiem szwedzkim oddając się pod dowództwo Stefana Czarnieckiego. Należy zaznaczyć, iż w późniejszym okresie Andrzej Grudziński wykazał się dużą aktywnością w zakresie rozwoju ziemi rogozińskiej, m.in. w zakresie wyjednania nowych przywilejów oraz częściowych zwolnień od płacenia podatków państwowych. Zmarł w 1678 r. i został pochowany w podziemiach kościoła parafialnego św. Wita w Rogoźnie.

Ważnym w dziejach Rogoźna wydarzeniem było założenie w 1750 r. Nowego Miasta, ulokowanego za Starym Miastem w okolicy targowiska. Przywilej lokacyjny nowej osadzie nadał starosta rogoziński Jakub Szoldrski herbu Łodzia, a całą akcję lokacyjną zatwierdził osobnym dokumentem 22 sierpnia 1750 r. król August III. Osiedlający się tu mieszcianie uzyskali 6 lat wolnizny, co zachęciło wielu sukienników do otwarcia tu własnych zakładów rzemieślniczych. W 1780 r. było ich tu aż 120. Nowe Miasto posiadało własne władze miejskie wraz z ratuszem, rynek oraz herb.

W 1793 r., Stare Rogoźno i Nowe Rogoźno w wyniku zaborów przeszło pod panowanie pruskie, stanowiąc dalej dwa niezależne administracyjnie organizmy miejskie. W świetle spisów źródłowych z tego roku Stare Rogoźno liczyło 1996 mieszkańców i 214 domów. Główne ulice były wybrukowane, tzn. te wokół ratusza i rynku. Głównym fachem mieszkańców było sukiennictwo, browarnictwo oraz uprawa roli. W cechu rzemieślniczym skupionych było 49 sukienników, pracujących w 20 warsztatach. Ponadto było 8 płócienników, 57 krawców, 18 szewców, 24 rzeźników, 26 piwowarów, 22 gorzelników, 14 stelmachów, 9 kuśnierzy, 9 bednarzy. Poza tym 13 osób trudniło się handlem sukrem, a 57 handlem innymi artykułami. Roczna produkcja piwa wynosiła 1344 beczki, a wódki 12 040 kwart. Działał młyn wodny, należący do starosty oraz garbarnia. W mieście nadal odbywały się jarmarki roczne, które przyczyniały się do rozwoju miasta i okolicy. W tym czasie w Rogoźnie mieszkało też około 1000 Żydów, trudniących się przede wszystkim handlem i rzemiosłem (m.in. krawiectwem, piekarstwem i produkcją czapek). Gmina żydowska posiadała też w tym czasie własny cmentarz ulokowany na tzw. „Żydowskiej Górze”, który już w 1808 r. był całkowicie zapełniony. Burmistrzem był Józef Krzywoszyński. Ostatnim starostą rogozińskim był zmarły w 1804 r. Adam Jan Malczewski herbu Awdaniec.

Nowe Rogoźno natomiast liczyło w 1793 r. 954 mieszkańców i 99 domów. Mieszkańcy trudnili się głównie sukiennictwem (65 osób), szewstwem (33 osób), krawiectwem (5 osób), piwowarstwem (250 beczek rocznie), gorzelnictwem (1870 kwart rocznie). Działał też folusz należący do starosty. Burmistrzem był Michał Jantz.

Następnie 16 sierpnia 1794 r. obydwie miasta decyzją króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II zostały połączone w jeden miejski organizm administracyjny. W 1800 r. miasto liczyło 3432 mieszkańców.

W okresie napoleońskim w 1806 r. mieszkańcy Rogoźna wzięli udział w tzw. I powstaniu wielkopolskim przeciwko zaborcy pruskiemu, formując pułk piechoty. Jak podają źródła, w styczniu 1807 r., II Pułk Piechoty z Rogoźna liczył 1549 szeregowych żołnierzy, dowodzonych przez pułkownika, mającego do pomocy 5 kapitanów, 8 poruczników i 6 podporuczników. Udział ludności Rogoźna w akcjach zbrojnych przełożył się na stan ludności miasta, które w 1808 r. liczyło tylko 2111 osób. Jednak w 1810 r. liczba ta wzrosła do 3240 mieszkańców. W mieście były też 404 domostwa.

Dnia 10 lutego 1813 r. pod Rogoźnem miała miejsce bitwa między oddziałami wojsk napoleońskich (IV Pułkiem Nadwiślańskim dowodzonym przez francuskiego generała Girarda) a korpusem rosyjskim (dowodzonym przez Woroncowa i Czernyszewa), zakończona zwycięstwem sił rosyjskich, które zajęły miasto. Rosjanie po przegrupowaniu ruszyli dalej na Poznań. W tym czasie burmistrzem Rogoźna był Onufry Dutkiewicz, który ustąpił z funkcji w 1814 r. na znak protestu przeciwko ponownemu przejściu władzy przez Prusaków. W 1815 r. miasto liczyło 3775 mieszkańców, jednak kolejne pożary Rogoźna w latach 1816 i 1823 spowodowały to, że miasto podupadło gospodarczo i zmniejszyła się liczba ludności. Nie przeszkodziło to jednak w wysłaniu niewielkiego oddziału ochotników do walk niepodległościowych w czasie powstania listopadowego 1830 r.

W pierwszej połowie XIX w. mieszkańcy Rogoźna nadal w większości trudnili się rzemiosłem, handlem, uprawą roli i hodowlą. Następnie zaczęto wydobywać torf, wypalać cegły oraz rozwinęło się rybołówstwo. Rozwijała się również gmina żydowska, która w 1836 r. liczyła już około 1500 osób, stanowiąc około 40% ogółu mieszkańców miasta. Działała tu szkoła żydowska, nad którą pieczę od 1840 r. sprawował rabin Moses Feilchenfeld, (a od 1873 r. Salomon Plessner). W 1841 r. Rogoźno liczyło już 4200 mieszkańców, a liczba ludności żydowskiej utrzymywała się na wcześniejszym poziomie. W 1855 r. Rogoźno otrzymało nową ordynację miejską. W 1861 r. poświęcona została też nowa synagoga żydowska ulokowana pośrodku starego miasta. W tym czasie Rogoźno liczyło 5000 mieszkańców. Organizowano 4 jarmarki roczne. O rozwoju miasta w drugiej połowie XIX w.

świadczyły też m.in. działająca tu wytwórnia wyrobów miedzianych, gazownia, rzeźnia, gimnazjum, preparanda nauczycielska, średnia szkoła żeńska, Bank Ludowy (od 1873 r.), Straż Ogniowa (od 1874 r.), stacja kolei żelaznej na linii Poznań-Piła (1879), Wągrowiec-Krzyż (1896). W 1896 r. założono w mieście zakład budowy młynów i fabrykę maszyn Karola Kuhla. W tym czasie spadła też liczba ludności żydowskiej do około 834 osób.

W początkach XX w. w Rogoźnie miały miejsce strajki szkolne (1902 i 1906-1907), skierowane przeciwko programom germanizacyjnym. W tym okresie działało już seminarium nauczycielskie. Miasto posiadało około 500 domostw. W 1914 r. liczba mieszkańców miasta wynosiła 6000 osób. W czasie powstania wielkopolskiego 1918-1919 zorganizowano w Rogoźnie 2 kompanie ochotników, którzy brali udział w walkach o wyzwolenie Budzyna, Ryczywołu i Chodzieży. Samo powstanie w Rogoźnie dowodzone przez porucznika Antoniego Biskupskiego wybuchło 31 grudnia 1918 roku i zakończyło się zwycięstwem oddziałów polskich. Rogoźno zostało przyłączone do Polski. W świetle danych źródłowych w 1921 r. miasto liczyło 5528 mieszkańców i 569 domów. We wrześniu 1925 r. miasto odwiedził prezydent RP Stanisław Wojciechowski, a w lipcu 1927 r. prezydent Ignacy Mościcki. Zaczęła ukazywać się również regularnie gazeta lokalna – „Kurier Rogoziński”.

W Rogoźnie działały dwie duże fabryki: fabryka maszyn młyńskich i fabryka mebli. W latach 1929-1932 w mieście na skutek światowego kryzysu gospodarczego miały miejsce strajki okupacyjne robotników obu fabryk. Tuż przed wybuchem II wojny światowej w 1939 r. mieszkało w Rogoźnie 5500 ludzi, z czego 10% było pochodzenia niemieckiego, a 1 % pochodzenia żydowskiego. Zajęcie miasta przez wojska niemieckie w czasie II wojny światowej miało miejsce 7 września 1939 r., a nowym niemieckim burmistrzem Rogoźna 8 września został miejscowy młynarz Jakub Rhiel, który nakazał zamknięcie polskich szkół, konfiskatę biblioteki, zburzenie synagogi i rozebranie dzwonnicy przy kościele św. Wita, przemianowanie ulic na niemieckie, likwidację cmentarza żydowskiego (i wykorzystanie płyt nagrobkowych do wybrukowania Nowego Rynku). W pierwszych dniach okupacji niemieckiej w okolicznych lasach życie straciło 26 mieszkańców miasta, a 40 Żydów zgładzono w obozach koncentracyjnych. Poza tym część ludności polskiej miasta została wysiedlona, a wiele osób zginęło w niemieckich obozach zagłady. W czasie wojny miasto nie doznało większych szkód materialnych. Spod okupacji niemieckiej zostało wyzwolone 23 stycznia 1945 r. przez oddziały Armii Czerwonej (wojska pancerne wchodzące w skład I Frontu Białoruskiego).

W okresie PRL znacjonalizowano większe zakłady i fabryki działające w mieście. Uruchomiono szkoły, bibliotekę, polskie urzędy, szereg drobnych warsztatów i zakładów

rzemieślniczych. W 1946 r. Rogoźno liczyło 5536 mieszkańców, a w 1961 r. - 7615. W 1973 r. miasto odwiedził ksiądz kardynał Karol Wojtyła, który nawiedził grób swego nauczyciela ks. prof. Aleksego Klawka, pochodzącego z Rogoźna, pochowanego na miejscowym cmentarzu parafialnym.

W chwili lokacji w Rogoźnie funkcjonował już kościół parafialny p.w. św. Wita. Świadczy o tym zapis w dokumencie księcia Bolesława Pobożnego z 1256 r. Początki tej świątyni przypadają najprawdopodobniej na okres ok. X w. i niewykluczone, że wiążą się z fundacją Mieszka I i Dobrawy, na co mogłaby wskazywać m.in. długa tradycja wezwania kościoła oraz fakt znajdowania się relikwii św. Wita w Pradze. W kolejnych latach parafia znacząco się rozwinęła, czego dowodem było to, iż swym zasięgiem obejmowała ponad 20 miejscowości. Przy parafii założono też szkołę, której rektorem w 1396 r. był niejaki Paweł. Następnie rektorem i nauczycielem w Rogoźnie był Szczepan i magister Wojciech. W 1456 r. wzmiankowani są Tomasz, Mikołaj i Bartłomiej kapłani ze szkoły w Rogoźnie, którzy najprawdopodobniej byli też miejscowymi nauczycielami. W XIV w. plebanami w Rogoźnie byli m.in. Pakosław, Mikołaj i Słupek. Około 1370-1381 r. arcybiskup gnieźnieński nałożył na Rogoźno interdikt z powodu rozbojów dokonanych przez braci von Osten. W XV w. urząd plebana sprawowali m.in. Zbylut?, Przeclaw, Mikołaj Gądecki, Piotr z Wilczyna, Szczepan Chybski, Sędziwój Sobocki, Jan Kamiński, Maciej Kamiński, Piotr Pniewski, a w XVI w. Piotr Żukowski, Andrzej Łaski, Jan Rybiński, Jakub Gwiazdowski, Erazm Kretkowski, Feliks Mirucki, Maciej z Kalisza, Jan Szyszkowski, Maciej Studzieński, Andrzej Zbyszewski. Do parafii w Rogoźnie od średniowiecza przynależało 25 miejscowości, a sama plebania była bogato uposażona w dwa majątki: Żołędzin i Łasiczyn oraz daniny z okolicznych wsi. W XV w. była ona wydzierżawiana za sumę 110 grzywien rocznie. Jak podaje J. Nowacki, „otrzymywali ją z prezenty króla zazwyczaj członkowie kapituły poznańskiej, do której inkorporowano ją wraz z patronatem w 1633 r.” Jak dowodzą źródła, w XV-XVIII w. Rogoźno należało do znaczniejszych ośrodków kościelnych diecezji poznańskiej. W XV w. w kościele parafialnym św. Wita poświęconych było kilka altarii i oddzielna prebenda kaznodziejska. W 1602 r. Rogoźno zostało ośrodkiem dekanatu.

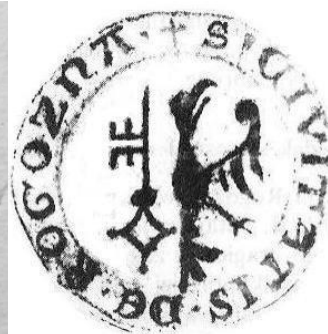
Na peryferiach miasta, za mostem, na przełomie XIV i XV w. ufundowano kościół św. Marcina (przed 1408 r.) z prebendą dla zakrystianina parafialnego – Bożego Ciała z altarią. Najprawdopodobniej był to kościół grodowy lub kaplica grodowa (zamkowa), w której znajdowała się prebenda altaryjna (w 1420 r. obsadzona przez księdza Marcina), przypuszczalnie fundacji książęcej/królewskiej lub, co bardziej prawdopodobne, prywatnej.

W pierwszej połowie XV w. na przedmieściu Rogoźna powstał też kościół szpitalny z prepozyturą Ducha Świętego (przed 1443 r.), fundacji mieszczan i okolicznej szlachty, który w 1597 r. poddany został ponownej refundacji i nowej erekcji. W skład dóbr placówki św. Ducha wchodziły: ½ łanu roli, 8 domostw czynszowych i 5 grzywien odsetek od kapitałów fundacyjnych. W 1639 r. w szpitalu przebywało 15 ubogich. Przed 1778 r. z braku funduszy szpital przestał istnieć, natomiast w 1823 r. w wyniku wielkiego pożaru, spłonął kościół przyszpitalny św. Ducha.

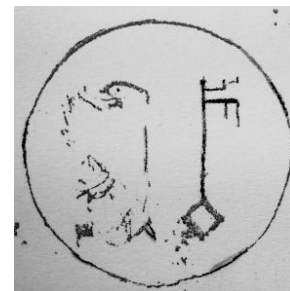
W 1929 r. podzielono parafię św. Wita i erygowano drugi kościół parafialny dla części miasta i 13 okolicznych miejscowości. Nowo powstała świątynia otrzymała wezwanie dawnego szpitalnego kościoła – św. Ducha. Probostwo otrzymało 35 ha ziemi ornej tytułem uposażenia wydzielonej z beneficjum pierwotnego probostwa św. Wita.

III. Tradycje heraldyczne Rogoźna

Rogoźno należy do grupy miejscowości polskich o staropolskiej tradycji heraldycznej. Związane jest to z tym, iż od czasów średniowiecza Rogoźno było miastem, posiadającym własny herb. Uzyskanie przez Rogoźno prawa miejskiego w drugiej połowie XIII w., wyniosło tę osadę do rangi znacznego miasta w Północnej Wielkopolsce. Niestety nieznane są odciski pieczęci miejskiej z tych czasów. Najstarsza zachowana pieczęć miasta Rogoźna, jak to podnosili już m.in. F. Piekosiński, M. Gumowski, K. Krowicki, M. Adamczewski, datowana jest na XIV w. i znana jest z odcisków na dokumentach pochodzących z lat 1432-1576, przechowywanych w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie (Dok. preg., sygn. 824) i Muzeum Narodowym – Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (Dz. rkps., sygn. 563 NI 119632). Jej wizerunek publikuje też F. Piekosiński, (*Pieczęcie polskie wieków średnich*, Kraków 1899, nr 757) oraz M. Gumowski, (*Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, nr 378). Ukazuje ona w polu pieczęci (podzielonej) w słup w polu pierwszym klucz w słup piórem w górę i w prawo, w polu drugim połuorla niekoronowanego w lewo. Napis otokowy tej pieczęci brzmi: + **S(IGILLVM) CIVITATIS DE ROGOZNA**, a jej wymiary to 42 mm.

Kolejną pieczęcią miejską Rogoźna, której tłok badacze datują na wiek XV, znana jest z dokumentu wystawionego w Rogoźnie 3 marca 1608 r. przez starostę rogozińskiego Michała Sokołowskiego zdeponowanego w Archiwum Państwowym w Poznaniu (Rys. w materiałach rękopiśmiennych M. Gumowskiego –

Kartoteka, sygn. 1490, **tłok** tej pieczęci przechowywany był niegdyś w Archiwum Państwowym w Poznaniu). Przedstawia ona w polu pieczęci (podzielonej) w słup w polu pierwszym połuorła niekoronowanego w lewo, w polu drugim klucz w słup piórem w górę i na zewnątrz. W legendzie widniał napis: **SIGILLUM CIVITATIS (RO)GOZNA**, a jej średnica to 43 mm.

Następna znana pieczęć herbowa Rogoźna pochodzi z XVI w. i przechowywana jest w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (Dz. rkps., sygn. 536 NI 119627). W polu tej pieczęci widnieje jednołukowa tarcza herbowa dwudzielna w słup, w której w polu pierwszym klucz w słup piórem w górę i w prawo, a w polu drugim półorzeł niekoronowany w prawo. W napisie otokowym umieszczono: * **SIGILLVM * CONSVLVM * CIVITATIS [ROGOZNE(SIS)]**. Średnica tej pieczęci wynosi 32 mm.

W XVII w. miasto sprawiło sobie nową pieczęć, znaną z dokumentów z lat 1729-1785 przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AP-G, sygn. 549), Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (Dz. rkps., sygn. 563 NI 119629). Przedstawiała ona w polu pieczęci dwudzielnym w słup, pod koroną otwartą w polu pierwszym połuorła niekoronowanego w

prawo, w polu drugim klucz w słup piórem w górę i w lewo. W legendzie zamieszczono napis: * **SIGILL(VM) CIVITATIS S(ACRAE) R(EGIAE) M(AIESTATIS) ROGOS(NENSIS)**. Średnica pieczęci wynosi 28 mm.

Kolejna pieczęć miejska Rogoźna datowana jest na XVIII w. i widnieje ona na dokumentach z lat 1778-1781 przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AP-G, sygn. 550, 551), Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (Dz. rkps., sygn. 563 NI 119630). Nie wiele różni się ona od tej z XVII w. Także ukazuje ona w polu pieczęci dwudzielnym w słup, pod koroną

otwartą w polu pierwszym połuorła niekoronowanego w prawo, a w polu drugim klucz w słup

piórem w górę i w lewo, a poniżej pas. Napis napieczętny brzmi: * **SIGILL(VM) CIVITATIS S(ACRIS)S(IMAE) R(EGIAE) M(AIESTATIS) ROGOS(NENSIS)**. Wymiar tej pieczęci wynosi 45 mm.

Z 1756 r. pochodzi też pieczęć miejska Nowego Miasta Rogoźno, znana z dokumentów z drugiej połowy XVIII w. przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AP-G, sygn. 552, 553); Archiwum Państwowym w Poznaniu (Poznań cechy, sygn. 361); Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (Dz. rkps., sygn. 563 NI 119631-119634). Przedstawia ona

w polu pieczęci na trójwzgórzu porośniętym kwiatami kobietę w długiej szacie z wagą w lewej ręce i mieczem wzniesionym w prawej ręce – Temida. Legenda pieczęci brzmi: **SIGILLUM ROG(O)SIENSIS NOWE URBE 1757**. Średnica tej pieczęci wynosi 44 mm.

W czasach Księstwa Warszawskiego, w początkowym okresie, kiedy zezwalano miastom jeszcze na posługiwanie się pieczęciami z własną symboliką, w 1808 r. Rogoźno sprawiło sobie taką pieczęć. Ukazywała ona w polu pieczęci dwudzielnym w słupek, pod koroną otwartą w polu pierwszym połuorla niekoronowanego w prawo, a w polu drugim klucz w słupek piórem w górę i w lewo, a poniżej pas z datą 1808. Napis otokowy brzmiał: **PIECZEŃ MIASTA ROGOZNA 1808**. Średnica tej pieczęci wynosiła 28 mm. Tłok tej pieczęci przechowywany jest w zbiorach Muzeum Regionalnego w Rogoźnie (sygn. AH/27).

Następnie, kiedy w 1811 r. władze administracyjne Księstwa Warszawskiego zakazały miastom używania własnych herbów (zwłaszcza na pieczęciach), nakazując posługiwanie się pieczęciami z herbem ogólnopaństwowym, czyli tarczą z godłem sasko-polskim, Rogoźno dostosowało się do nowych wytycznych i zaczęło używać pieczęci z tą właśnie symboliką. Pieczęć taka o średnicy 29 mm z napisem otokowym: **PIECZEŃ MIASTA ROGOZNA**, przechowywana jest w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Używano jej tylko do 1815 r.

Po likwidacji Księstwa Warszawskiego i **przyłączeniu** Rogoźna do zaboru pruskiego, miasto za zezwoleniem władz zaborczych sprawiło sobie nową pieczęć, która w swej treści nawiązywała do godła z czasów przedrozbiorowych. Tłok takiej pieczęci o średnicy 32 mm, przechowywany w zbiorach Muzeum Regionalnego w Rogoźnie, używała Rada Miejska Rogoźna w pierwszej połowie XIX w. Przedstawiała ona w polu pieczęci

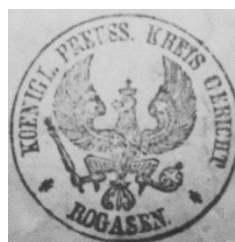

dwudzielnym w słupek, pod koroną otwartą w polu pierwszym połuorła niekoronowanego w lewo, a w polu drugim klucz w słupek piórem w górę i w lewo. Napis otokowy w języku niemieckim brzmi: **SIEGEL D: STADTVORDERNETEN * ZU ROGASEN.**

Kolejną pieczęcią miejską Rogoźna, którą władze pruskie wprowadziły do użytku około 1833 r., która także w pewnym stopniu nawiązywała do treści ikonograficznych występujących na wcześniejszych pieczęciach miasta, ukazuje w polu pieczęci dwudzielnym w słupek, pod koroną otwartą w polu pierwszym niekoronowanego połuorła w prawo z mieczem w szponach, a w polu drugim klucz w słupek piórem w górę w lewo. Jak słusznie zauważył M. Gumowski, orzeł w tej pieczęci herbowej nie był już orłem polskim lecz pruskim. Legenda tej pieczęci była w języku niemieckim: ***** MAGISTRAT SIEGEL DER STADT ROGASEN.** Średnica tej pieczęci wynosiła 34 mm. Tłok tej pieczęci znajduje się w zbiorach Muzeum Regionalnego w Rogoźnie (AH/28).

W drugiej połowie XIX w. Sąd (Obwodowy) Rejonowy w Rogoźnie oraz Sąd (Powiatowy) Okręgowy w Rogoźnie posługiwały się pieczęciami z wyobrażeniem koronowanego orła pruskiego z berłem i jabłkiem królewskim w szponach.

Pod koniec XIX w. miasto **sprawiło** sobie kolejną pieczęć o średnicy 29 mm, której używało aż do czasów I wojny światowej. W porównaniu z poprzednią pieczęcią miejską z pierwszej połowy XIX w., ta miała dodatkowo wyraźny wewnętrzny ciągły otok. Także ukazywała w polu dwudzielnym w słupek, pod koroną otwartą w polu pierwszym niekoronowanego połuorła w prawo z mieczem w szponach, a w polu drugim klucz w słupek piórem w górę w lewo. Legenda brzmi: *** MAGISTRAT SIEGEL DER STADT ROGASEN.** Odciski tej pieczęci widnieją na dokumentach i Notgeldach przechowywanych w Archiwum Państwowym w Poznaniu.

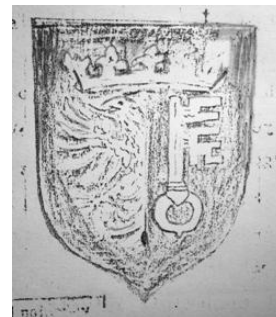
Po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. Rogoźno sprawiło sobie nową pieczęć miejską, wzorując się na pieczęciach używanych w ostatnich latach zaborów. Najprawdopodobniej przy projektowaniu tej pieczęci władze miejscy nie zdawali sobie sprawy z tego, że czerpano z wzoru znacząco odbiegającego od staropolskiej tradycji heraldycznej Rogoźna. W polu pieczęci dwudzielnym w słupek, pod koroną w polu pierwszym

umieszczono bowiem połuorła w prawo z mieczem w szponach (czyli pruskiego), a w polu drugim klucz piórem w górę w lewo. W legendzie umieszczono napis w języku polskim: **MAGISTRAT * ROGOŹNO ***. Pieczęć taką o średnicy 32 mm sporządzono wg pisma nr 7590 29 z dnia 30 września 1919 r. (Starostwo w Obornikach). Kopia tego stempla przechowywana jest w zbiorach Muzeum Regionalnego w Rogoźnie.

Wobec zastrzeżeń względem poprawności herbu miejskiego Rogoźna, władze miasta z burmistrzem na czele zwróciły się 24 października 1927 r. do Dyrekcji Archiwum Państwowego w Poznaniu w sprawie herbu Rogoźna. Po przeanalizowaniu materiałów archiwalnych Dyrektor Archiwum dr Kazimierz Kaczmarczyk, przesłał do Magistratu w Rogoźnie wyniki badań historyczno-heraldycznych z propozycją projektu herbu dla miasta. Projekt zakładał umieszczenie w polu tarczy herbowej dwudzielnej w słup pod otwartą koroną w polu pierwszym połuorła niekoronowanego w prawo, a w polu drugim klucz piórem w górę i w lewo. Barwy zaproponowano za O. Huppem: dla pola tarczy barwę czerwoną, połuorzeł i klucz srebrny, korona złota.

Wzór ten z niewielkimi zmianami, obejmującymi kształt klucza, ogon i szpony orła, został przyjęty przez władze miasta i wprowadzony do użytku administracyjno-publicznego stosowną uchwałą. Świadczy o tym pieczęć miejska o wymiarach 35 mm z 1929 r. z napisem otokowym: **MAGISTRAT * MIASTA ROGOŹNA ***. Godło Rogoźna (czyli połuorła i klucz pod koroną) tym razem umieszczone było w tarczy herbowej. W 1933 r. decyzją Rady Miejskiej w Rogoźnie wprowadzono do użytku pieczęć Zarządu Miejskiego z identycznym herbem jak w pieczęci magistrackiej. Jej średnica także miała 35 mm, a napis otokowy brzmiał: **ZARZĄD MIEJSKI * ROGOŹNO WLKP. ***; Pieczęci tej używano do 7 września 1939 r. Kopie obydwu stempli znajdują się w zbiorach Muzeum Regionalnego w Rogoźnie.

W okresie okupacji niemieckiej 1939-1945 polskie pieczęcie urzędowe Rogoźna, tak jak i innych miast, były zastąpione niemieckimi, wykonanymi według jednolitego wzoru. W godle pieczęci umieszczony był orzeł hitlerowski w prawo (Gapa), trzymający w szponach wieniec laurowy ze swastyką. W otoku napis:

Amtsgericht Rogasen. Inna pieczęć miała napis: **Der Bürgermeister als Ortpolizeibehörde x Rogasen. Warthegau x.** Obydwie pieczęcie miały średnicę 35 mm. Znajdują się one w zbiorach Muzeum Regionalnego w Rogoźnie oraz w Archiwum Państwowym w Poznaniu.

W latach 1950-1990 Rogoźno nie stosowało pieczęci z herbem miasta tylko godło państwowe – Orła Białego bez korony, zwróconego w prawo. Pieczęć z herbem miasta pojawiła się w magistracie rogozińskim dopiero w początkach lat 90. XX

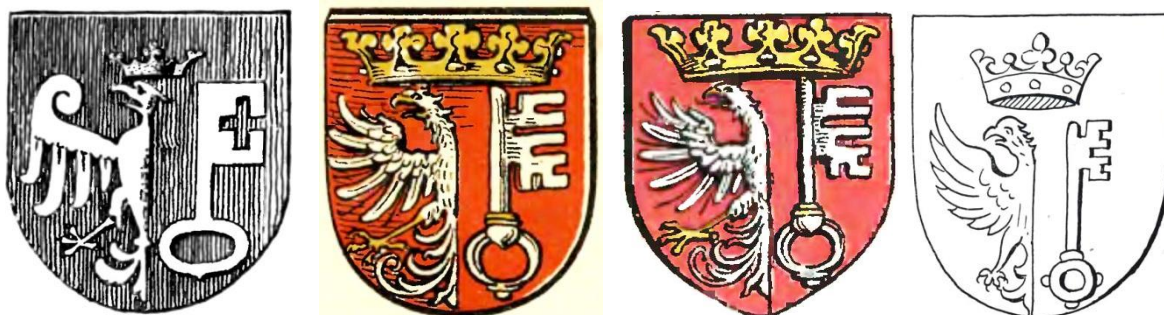
w. Napis otokowy na pierwszej brzmiał: **Urząd Gminy * Rogoźno ***; a drugiej: **RADA MIEJSKA * ROGOŹNO ***. Ich średnica wynosiła 35 mm. Znajdują się one w Archiwum UM w Rogoźnie.

Badając tradycję heraldyczną Rogoźna nie sposób nie wykorzystać ikonografii zamieszczonych w różnego rodzaju litografiach, herbarzach, wydawnictwach, odznakach, malowidłach, płaskorzeźbach, itp. Dzięki temu możliwe jest prześledzenie procesu kształtowania się wizerunku herbu Rogoźna na przestrzeni dłuższego okresu (ostatnich 150 lat). Autorzy wyobrażenia herbowego Rogoźna, zdając sobie sprawę z tego, że herb miejski jest niezwykle ważnym symbolem dziejów wspólnoty, cennym zabytkiem historycznym, źródłem szczególnej wagi, niejednokrotnie dokładali wielkich starań, aby ukazać go w formie jak najwłaściwszej. Zdarzało się jednak, że niekiedy dochodziło do pogwałcenia zasad heraldyki, np. poprzez wprowadzanie napisów, liter, cyfr w polu tarczy, zbędnych dodatkowych elementów, nieheraldycznych barw, figur i tarczy herbowej, itp. W publikacjach heraldycznych przedstawienia i opisy herbu Rogoźna spotykamy już od połowy XIX w. W 1870 r. S. Krzyżanowski w swoim wydawnictwie nie określił wprawdzie barw herbu, jednak dał historyczny opis herbu Rogoźna: „Orła pół ukoronowanego jednogłowego w prawo, II klucz”. M. Gumowski w 1932 r. zaproponował wizerunek herbu ukazujący w czerwonym polu tarczy herbowej po prawej stronie heraldycznie połuorła białego książąt wielkopolskich, po lewej takież klucz o główce okrągłej piórem w górę w lewo i pod złotą koroną. W 1939 r. A. Chomicki w swojej publikacji heraldycznej natomiast podał opis aktualnie używanego herbu miasta, który wprost nawiązywał do opisu S. Krzyżanowskiego (bez podania barw).

A) B) C) D)

- A) Tablica Kasy Miejskiej z wizerunkiem herbu Rogoźna z Orłem pruskim (XIX/XX w.);
 B) Znaczek Kasy Miejskiej z wizerunkiem herbu Rogoźna – opłata administracyjna - z 1933 r.
 C) Odcisk papierowy Urzędu Celnego w Rogoźnie z II połowy XIX w.
 D) Odcisk papierowy Urzędu w Rogoźnie (wyciąg ksiąg notarialnych) z II połowy XIX w.

E) F) G) H)

- E) Herb Rogoźna wg F.A. Vossberga (1866 r.)
 F) Herb Rogoźna wg O. Huppa (1898 r.)
 G) Herb Rogoźna wg Z.Ś. Słupskiego (1911 r.)
 H) Herb Rogoźna wg M. Gumowskiego (1932 r.)

I) J) K) L)

- I) Herb Rogoźna wg M. Gumowskiego (1960 r.)
 J) Herb Rogoźna wg R. Sidorowskiego i T. Szczechury (1963 r.)
 K) Herb Rogoźna wg M. Haisiga (1967 r.)
 L) Herb Rogoźna wg A. Plewako i J. Wanaga (1994 r.)

L)

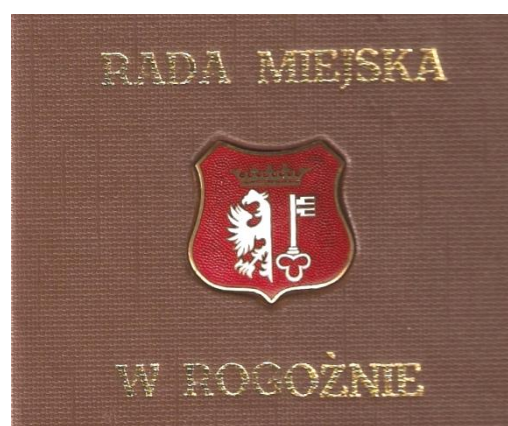
M)

N)

O)

P)

L) Herb Rogoźna wg J. Kwiatka i T. Lijewskiego (1998 r.)

M) Herb Rogoźna w wyd. Qnst *Herby miast polskich* (2000 r.) i *Wielkopolska. Słownik krajoznawczy* (2002 r.)

N) Herb Rogoźna obecnie obowiązujący (Statut z 22 06 2010 r.)

O) Herb Rogoźna na medalionie centralnym łańcucha Burmistrza Rogoźna (lata 90. XX w.)

P) Herb Rogoźna na Legitymacji Radnego Rady Miejskiej w Rogoźnie (I kadencja 1990-1994)

Geneza symboliki eksponowanej na pieczęciach Rogoźna sięga odległych czasów. Niezawodnie umieszczenie Orła na pieczęci Rogoźna nawiązuje do książąt wielkopolskich, a niewykluczone, że do samego księcia Przemysła II, założyciela miasta i wielkiego jego patrona, który na swoich pieczęciach wykorzystywał symbolikę Orła Białego. Natomiast symbolikę klucza, jak już wcześniej podnosiliśmy, zaczerpnięto najprawdopodobniej z herbu rodzowego rodziny von Osten, której przedstawicielom tj. braciom Urlykowi, Arnoldowi, Bertoldowi i Henrykowi von Osten, panom na Santoku i Drezdenku w latach 60. XIV w. król Kazimierz Wielki nadał Rogoźno i cały obszar

rogoziński w lenno. Jeśli przyjąć taką drogę kreacji herbu Rogoźna, która jest zgodna z chronologią najstarszej znanej pieczęci miasta datowanej na wiek XIV, wówczas możliwe jest zawężenie czasu jej powstania do okresu władania Rogoźnem przez rodzinę von Osten (czyli po 1368 r., a przed 1405 r.). Mniej prawdopodobne wydaje się twierdzenie sugerujące, że klucz w herbie Rogoźna informował o bramie miejskiej lub symbolizował patrona diecezji – św. Piotra.

Reasumując

Analiza źródeł sfragistyczno-heraldycznych wykazała, że począwszy od XIV w. symbolika godła miasta w zasadzie była stała i przedstawiała w polu pieczęci/traczy herbowej domyślnie podzielonym w słup (brak linii rozdzielającej) połuorła i klucz piórem w górę i na zewnątrz, a od XVII w. także koronę królewską umieszczoną nad nimi. Pierwotnie w polu prawym (heraldycznie) umieszczony był klucz, zaś w polu lewym połuorzeł niekoronowany, zwrócony w lewo. W XV w. powielono wzór XIV-wiecznej pieczęci, wprowadzając niewielką korektę, polegającą na zamianie miejsca występowania przedmiotów heraldycznych – połuorzeł umieszczony był w polu prawym, a klucz w lewym. Jak słusznie zauważył M. Adamczewski, najprawdopodobniej podyktowane było to „celowym działaniem zmierzającym do stworzenia godła, w którym symbol władzy monarszej zająłby miejsce bardziej zaszczytne”. Badacz ten nie wyklucza też, że mogła być to zwykła pomyłka rytownika, co jednak wydaje się być mało prawdopodobne. Na pieczęci z XVI w., na której godło miejskie widnieje w jednołukowej tarczy herbowej, ponownie w polu pierwszym znalazł się klucz, a w polu drugim umieszczono połuorła niekoronowanego. W XVII w. powstała pieczęć z godłem wkomponowanym bezpośrednio w jej pole i przedstawiała tym razem w polu pierwszym (prawym) połuorła, a w polu lewym klucz, nad którymi znajdowała się otwarta korona królewska. Jak trafnie zauważył M. Adamczewski, „wprowadzenie korony do ikonografii pieczęci koresponduje z dodaną do legendy otokowej tytułaturą SACRAE REGIAE MAIESTATIS, podkreślającą związek miasta z właścicielem – królem”. W wieku następnym wykonano pieczęć z niewielką korektą względem wcześniejszej. Otóż do godła miejskiego przedstawiającego pod koroną królewską połuorła po prawej i klucz po lewej stronie, dodano w dolnej części pola pieczętnego szeroki pas. Motyw taki nie występował na wcześniejszych oraz na późniejszych pieczęciach Rogoźna. Pojawił się tylko na tej pieczęci. Jaka była geneza pojawienia się tego motywu nie wiadomo. Niewykluczone, że być może miał być tam wyryty jakiś napis lub data, lub nawiązanie do godła sasko-polskiego, gdzie także występują pasy w skos, lub po prostu był to element odróżniający w stosunku do poprzedniej pieczęci z XVII w. W okresie Księstwa Warszawskiego do 1811 r. Rogoźno

posługiwało się pieczęcią z napisem otokowym w języku polskim i tradycyjnym, historycznym wyobrażeniem napieczętym (połuorła i klucz pod koroną). Następnie magistrat w Rogoźnie używał pieczęci z herbem ogólnopolskim, czyli tarczą z godłem sasko-polskim. W drugiej i trzeciej dekadzie XIX w. miasto korzystało z pieczęci, która w swej treści nawiązywała do wyobrażenia tej z okresu Księstwa Warszawskiego, z tą jednak różnicą, że legenda otokowa była w języku niemieckim. Od czwartej dekady XIX w. w użyciu była już nowa pieczęć magistratu, która ukazywała w polu pieczęci pod koroną, w polu pierwszym niekoronowanego połuorła z mieczem w szponach, czyli Orła pruskiego, a w polu drugim klucz. Taka ikonografia widniała na pieczęciach miejskich Rogoźna do trzeciej dekady XX w. Następnie od 1927 r. zaczęto posługiwać się pieczęciami z godłem Rogoźna (czyli połuorła i klucz pod koroną) umieszczonym w tarczy herbowej. W okresie II wojny światowej oraz w czasach PRL nie stosowano pieczęci z herbem miasta tylko godło państwowe. Pieczęć z historycznym herbem miasta pojawiła się w magistracie rogozińskim dopiero w początkach lat 90. XX w. i ukazywała pod koroną królewską polu pierwszym niekoronowanego połuorła, a w polu lewym klucz piórem w górę.

Wobec powyższego uznaliśmy, że najbardziej trafnym posunięciem przy projektowaniu herbu Gminy Rogoźno będzie oparcie się na godle widniejącym na najstarszej – XIV-wiecznej pieczęci miejskiej Rogoźna, poddanym drobnej korekcie, a mianowicie zamianie miejsca wstawiania przedmiotów heraldycznych, czyli umieszczeniu w polu tarczy dwudzielnej w słup, w prawym polu połuorła, a w lewym klucza. Zabieg ten podyktowany jest chęcią lepszego wyeksponowania symbolu władzy monarszej poprzez umieszczenie go w bardziej zaszczytnym miejscu, co zresztą uczyniono w następnym okresie. Z racji tego, iż w XVII w. w godle Rogoźna pojawiła się korona królewska, która od tego czasu na trwale zagościła w herbie miasta, postanowiono i ten symbol władzy królewskiej zamieścić w projekcie herbu.

Symbolika

Ogólna symbolika korony odnosi się do dostojeństwa, władztwa i boskiego namaszczenia. Przyozdabia głowę - najszlachetniejszą część ciała człowieka, przez co ma wywyżżyć jego osobę. Jest szczególnym atrybutem władzy królewskiej. Równie doniosła jest symbolika orła, odnosząca się do władców i bogów, oznacza bowiem potęgę i władzę monarszą. Symboliczne znaczenie orła obecne było w większości historycznych kultur i cywilizacji. Według legendy przekazanej przez Galla Anonima miejscem osiedlenia się Lecha miał być teren na którym dostrzegł on orła białego w gnieździe, który stał się też jego herbem. Orzeł był godłem Piastów, zaś Przemysł II nadał mu wartość symbolu państwowego, będącego odtąd godłem zjednoczonego Królestwa Polskiego. Symbolem państwa polskiego

orzeł jest do chwili obecnej. Orzeł występuje także w godłach innych państw, m.in.: Meksyku, USA, Rosji, Niemczech, Dagestanu, regionów, np. Moraw, Prus, Dolnego i Górnego Śląska, Wielkopolski, Mazowsza, Brandenburgii, Tyrolu, czy miast, np.: Gniezna, Tuszyna, KłECKA, Mosiny, Pobiedzisk, Kcyni. Występuje też w polskich herbach szlacheckich, np.: Sulima, Mieszaniec, Amadej. Klucz z racji swego bogatego znaczenia, często symbolizował obronę, władzę, opiekę, kuratelę, wierność. Często zdobił godła szambelanów, podczaszch, kluczników. Symbolika klucza odnosiła się również do bram miasta, twierdzy, fortecy. Klucz symbolizował też w dawnych czasach wiernego sługę, poddanego, przyjaciela domu. Dwa skrzyżowane klucze symbolizują św. Piotra i jego następców – papieży. Są też w herbie kapituły poznańskiej i opactwa benedyktynów tynieckich. Ponadto klucze lub klucz widnieją na herbach szeregu miast, np.: Bremy, Poznań, Angers, Regensburga, Watykanu, Awinionu, Lejdy, Legnicy, Krotoszyna, Pniew, Pięńżna. Spotykamy klucz także w herbie szlacheckim Jasięczyk.

Oprócz godła istotnym elementem składowym herbu są barwy, zarówno godła, jak i pola tarczy, w którym jest ono umieszczone. Dla pola tarczy przyjęto barwę czerwoną. Połuorzeł i klucz jest srebrny, a korona złota. Takie zastosowanie barw zaproponowane już wcześniej, m.in. przez O. Huppa czy M. Gumowskiego, jest zgodne z zasadami sztuki heraldycznej. Barwy występujące w projekcie herbu Gminy Rogoźno, występują w herbie województwa wielkopolskiego i powiatu obornickiego, w granicach których leży Gmina. Barwy pola herbu Gminy dobrze wpisują się w zespół polskich herbów państwowych i samorządowych.

Symbolika barw:

- złoto – symbolizuje cztery cnoty: wzniosłość, delikatność, otuchę, życzliwość, z ciał niebieskich Słońce, z żywiołów – ogień, z dni tygodnia – niedzielę; z kamieni – karbunkuł,
- srebro – symbolizuje pięć cnót: czystość, niewinność, pokorę, uczciwość, niepokalaność, z ciał niebieskich – Księżyc, z żywiołów – wodę, z dni tygodnia – poniedziałek; z kamieni – perłę,
- czerwień – symbolizuje dwie cnoty: odwagę i waleczność, z ciał niebieskich – Saturna, z żywiołów – ogień, z dni tygodnia – sobotę, z metali – rubin, z metali – miedź.

Symbolikę połączonych barw z herbu Gminy Rogoźno, czyli czerwień, złoto i srebro, odczytywać możemy też, jako odwagę, wolność, stałość, niezależność.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

- **Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu** – Dokumenty perg. DK perg. 70, 174; Akta ogólne kościołów parafialnych, filialnych i kaplic, sygn. KA 370/01-05; Biskupi i arcybiskupi poznańscy, sygn. OA X 64, 432, 777; OA III 48, OA VI 10, 94, 151, 185, 224; OA IV 200; Kapituła Metropolitarna sygn. KM 222-225, 307, 840; Konsystorz i Kuria Arcybiskupia, sygn. KA 3374, 3809, 3957, 3970, 3984, 4020, 4038, 4056, 4273, 4429, 4634, 5130, 6274, 6391, 7501, 8454, 8851, 9508, 9950, 10503, 15329, 15375, Kapituła Katedralna, sygn. CP 1, 12, 15, 21, 1460, 1462, 1465, 1526, 1582-1586, 1597, 1727; Biskupi Poznańscy, Acta Visitationum, sygn. AV 9, 20, 31; Biskupi Poznańscy, Acta Episcopatia, sygn. AE II, III, XX;

- **Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie** - Dok. perg. sygn. 824; Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, sygn. 549, 550, 551, 552, 553;

- **Archiwum Państwowe w Poznaniu** - Akta miasta Rogoźno, sygn. I/1-I/31, I/32, I/33-34, I/35-41, I/42; 1-2846; Akta gminy Rogoźno, sygn. 1/1-7/781; Cechy Rogoźno, sygn. 1-8, tłoki pieczętno; zbiory kartograficzne;

- **Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile** - Akta miasta Rogoźno, zespół 55/294; Urząd Gminy w Rogoźnie, zespół 55/293; Urząd Miasta i Gminy w Rogoźnie, zespół 55/715; Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Rogoźnie, zespół 55/280; Akta Urzędu Stanu Cywilnego Rogoźno, obwód miejski i wiejski, zespół 55/570-571; Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Rogoźnie, zespół 55/281; Rada Narodowa Miasta i Gminy w Rogoźnie, zespół 55/714;

- **Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Wita w Rogoźnie** - Księgi metrykalne, dokumenty, kronika.

- **Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej p.w. Ducha Świętego w Rogoźnie** – Dokumenty, Księgi metrykalne;

- **Archiwum Urzędu Miejskiego w Rogoźnie** – Akta i dokumenty, protokoły RM, Uchwały RM, Statut, mapy, plany, MPZP, dokumentacja fotograficzna,

- **Biblioteka Czartoryskich w Krakowie** – Dz. rkps., sygn. 563 NI 119627-34 ; M. Gumowski, Kartoteka pieczęci i herbów miast polskich w układzie alfabetycznym, sygn. 1490;

- **Muzeum Okręgowe w Koninie** – Tłoki pieczętno AH/2544-45;

- **Muzeum Regionalne w Rogoźnie** – Tłoki (AH/27, AH/28) i stemple pieczętno Rogoźna

Źródła drukowane:

- Adamczewski M., *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000.
- *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wyd. W. Wydra, W. Rzepka, Wrocław 1984.
- *Die ältesten grosspolnischen Grodbücher*, wyd. J. Lekszycki, t. 1-2, Leipzig 1887-1889.
- Engel B.: *Die mittelalterlichen Siegel des Thorner Rathsarchivs, mit besonderer Berücksichtigung des Ordenslandes*, t. 1-2. Thorn 1894-1895.

- *Główny Urząd Statystyczny w Warszawie: Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej - podział na gminy według stanu z dnia 1.IV 1933 roku*, Lwów 1933.
- Gumowski M., *Herby i pieczęcie wsi wielkopolskich*, Poznań 1937.
- Gumowski M., *Herby miast województwa warszawskiego*, Warszawa 1938.
- Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 62 (1957), z. 2, Toruń 1966.
- Gumowski M., *Pieczęcie i herby miast wielkopolskich*, Poznań 1932.
- *Herby miast polskich*, CD-ROM, Świecie 2008.
- Hupp O., *Deutsche Ortswappen*, Bremen 1915.
- Hupp O., *Die Wappen und Siegel der Deutschen Staedte: Flecken und Doerfr: nach amtlichen und archivalisch*, Frankfur/M 1898.
- *Katalog inwentarzy dóbr ziemskich XVI-XVIII w. sporządzony na podstawie ksiąg grodzkich i ziemskich*, oprac. zbiorowe, red. W. Maciejewska, Warszawa 1959.
- *Katalog miejscowości województwa wielkopolskiego. Podział terytorialny z dnia 01.01.1999*, Poznań 1999.
- *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1-3, wyd. L. Rzyyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847-1854.
- *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1-11, Poznań 1877 - 1999.
- *Księga uposażenia diecezji poznańskiej z 1510 r.*, wyd. J. Nowacki, Poznań 1950.
- *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1659-1665*, cz. II, wyd. Z. Górski, J. Pakulski, A. Tomczak, Toruń 1996.
- Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. 1-2, Gniezno 1880-1881.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.
- Piekosiński F., *Pieczęcie polskie wieków średnich*, Kraków 1899.
- *Polska Rzeczpospolita Ludowa*, GUS, Warszawa 1952.
- *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych i urzędów oraz urzędzeń komunikacyjnych*, praca zbiorowa pod kier. T. Bystrzyckiego, Przemysł-Warszawa 1933.
- Słupski Z.Ś., *Atlas ziem polskich*, t.1, *Wielkie Księstwo Poznańskie*, Poznań 1911.
- *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, oprac. zbiorowe, Warszawa 1967.
- *Teki A. Pawińskiego*, t. I-VII, Warszawa 1900-1905.
- *Teki Dworzaczka*, CD-ROM, Kórnik 1997.
- *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- *Urzednicy wielkopolscy XII-XV wieku*, red. A. Gąsiorowski, t. 1, Wrocław 1985.
- Vossberg F.A., *Wappenbuch der Städte der Grossherzogthums Posen*, Berlin 1866.
- Wittig W., *Pieczęcie miast dawnej Polski*, Kraków 1905.
- *Wykaz dóbr ziemskich skonfiskowanych przez rządy zaborcze w latach 1773-1867*, wyd. J. Iwaszkiewicz, Warszawa 1929.
- *Źródła dziejowe Polski, t. XII-XIII*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1883.

Źródła normatywne:

- *Ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach*, Dziennik Ustaw PRL, R. 1978, Nr 31 z dnia 30 grudnia, poz. 130, art. 2-3.
- *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, Dziennik Ustaw RP, R. 1990, Nr 16 z dnia 19 marca, poz. 95, rozdz. 2, art. 18, ust. 13.
- *Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o zmianie ustawy o samorządzie terytorialnym oraz innych ustaw*, Dziennik Ustaw RP, R. 1990, Nr 34 z dnia 26 maja, poz. 199, art. 2, ust. 2.
- *Ustawa z dnia 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa*, Dziennik Ustaw RP, R. 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126, art. 1 i art. 5.
- *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1999 r. w sprawie Komisji Heraldycznej*, Dziennik Ustaw RP, R. 1999, Nr 70 z dnia 26 sierpnia, poz. 779.
- *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 20 stycznia 2000 w sprawie powołania Komisji Heraldycznej*, Dziennik Ustaw RP, R. 2000, Nr 6 z dnia 31 stycznia, poz. 83.

Opracowania:

- *Atlas historyczny Polski*, red. W. Czapliński, T. Ładogórski, Wrocław 1996.
- Biedermann H., *Leksykon symboli*, Warszawa 2004.
- Bieniak J., *Doliwowie w XIII wieku (przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, [w:] *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Bieniak J., *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwa w latach 1300-1306*, Toruń 1969.
- Bogucka H., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.
- Brust M., *Najdawniejsze dzieje ziemi obornicko-rogozińskiej w okresie od XII do końca XIV wieku na podstawie źródeł pisanych*, Poznań 2005.
- Brust M., *Zarys dziejów rzemiosła rogozińskiego 1248-1998*, Rogoźno 1998.
- Brust M., *Przemysł II: (1296 - 1996). Rogozińskie obchody przemysławowskie*, RZH Nr 9, Rogoźno 1996.
- Brust M., *Tradycje przemysławowskie w Wielkopolsce*, RZH Nr 11, Rogoźno 2003.
- Brykowski R., *Wielkopolskie kościoły drewniane*, Poznań 2001.
- Chomiccki A., *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa 1939.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Drelicharz W., Piech Z., *Podstawy prawne symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Drelicharz W., Piech Z., *Symbolika samorządowa III Rzeczypospolitej – propozycje rozwiązań (na przykładzie województwa małopolskiego)*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Dudziński P., *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997.
- *Dzieje Rogoźna*, red. Z. Boras, Poznań 1993.
- *Dzieje Wielkopolski t. 1 do roku 1793*, red. J. Topolski, Poznań 1969.
- Esman J., *Opis Rogoźna z 1794 r.*, RZH Nr 6, Rogoźno 1989.
- Esman J., *Wiosna Ludów w Rogoźnie*. RZH Nr 1, Rogoźno 1987.
- Feuillet M., *Leksykon symboliki chrześcijańskiej*, Poznań 2006.
- Forster D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, wyd. 2, Warszawa 2001.
- Gąsiorowski A., *Powiat w Wielkopolsce XIV-XVI w.*, Poznań 1965.
- *Godło i barwa Polski samorządowej. Herby i flagi miast i gmin polskich*, Warszawa 1998.
- Górczak Z., *Najstarsze lokacje miejskie w Wielkopolsce (do 1314 r.)*, Poznań 2002.
- Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
- Hensel W., *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 1-3, Poznań 1950-1959.
- *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, red. S.K. Kuczyński, Włocławek 2002.
- *Herby miast polskich w okresie zaborów (1772-1918)*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1999
- Hinczewski J., *Kalendarium dziejów Rogoźna*. Rogozińskie Zeszyty Historyczne Nr 1 (dalej RZH), Rogoźno 1989.
- Hładylowicz K.J., *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX w.*, Lwów 1932.
- Hoffsummer W., *Leksykon dawnych i nowych symboli*, Kielce 2001.
- *Inwentaryzacja krajoznawcza Polski*, oprac. zbiorowe, Warszawa 1990.
- Jędraszewski W., *Tryptyk Wielkopolski. Spis parafii i miejscowości wieku XIX*, T. 2, Archidiecezja Poznańska, Gniezno 2009.
- Kallas M., *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1996.
- Kamińska K., *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historycznoprawne*, Toruń 1990.
- Karwowski S., *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, t. 1-3, Poznań 1918-1931.
- *Katalog inwentarzy dóbr ziemskich XVI-XVIII w. sporządzony na podstawie ksiąg grodzkich i ziemskich*, oprac. red. W. Maciejewska, Warszawa 1959.

- *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 5. Województwo poznańskie*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Z. 15, Powiat obornicki, Warszawa 1965.
- Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa 1990.
- Kozierowski S., *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, Poznań 1935.
- Kozłowski J., *Administracja Wielkopolski pod pruskim zaborem 1793-1918*, Poznań 2002.
- Krassowski W., *Architektura drewniana w Polsce*, Warszawa 1961.
- Krowicki K., *Bractwo Strzeleckie w Rogoźnie 1755-1939*, RZH nr 7, Rogoźno 1990.
- Krowicki K., *Herb miasta Rogoźna*, „Kurier Rogoziński”, R. 1 (1990).
- Krowicki K., *Herb Rogoźna*, RZH Nr 9, Rogoźno 1996.
- Kubiciel R., *Polskie ustawodawstwo heraldyczne 1919-1999*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Kuczyński S.K., *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993.
- *Kurier Rogoziński 1928-1930; 1990-2016*.
- Litak S., *Atlas Kościoła lacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII w.*, Lublin 2006.
- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989.
- Łosowski J., *Odnaki i atrybuty władz samorządowych szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego. Propozycje rozwiązań*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Łowmiański H., *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*, t. VI, cz.2, Warszawa 1985.
- Łukasiewicz J., *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych ... w dawnej diecezji poznańskiej*, Poznań 1858, t. 1-3.
- Maisel W., *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982.
- Maisel W., *Insygnia, odznaki, godności i stroje dawnych polskich urzędników samorządowych*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.
- Maisel W., *Stroje, insygnia i odznaki polskich urzędników miejskich*, [w:] *Insygnia miast polskich*. Katalog wystawy zorganizowanej przez Muzeum Historii miasta Poznania, Poznań 1992.
- Malec M., *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa 2003.
- Malinowski T., *Wielkopolska w otchłani wieków*, Poznań 1985.
- *Materiały do polskiego herbarza samorządowego*, z. 1, red. H. Seroka, K. Skupiński, Lublin 1995.
- *Miasta polskie w Tysiącleciu*, red. M. Siuchniński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, t. 1-2.
- *Nazwy miejscowe Polski. Historia pochodzenie zmiany*, red. K. Rymut, t. 1-7, Kraków 1996-2007.
- Niewęglowski W. Al., *Leksykon świętych*, Warszawa 1998.
- Nowacki B., *Przemysł II 1257-1296. Odnowiciel korony polskiej*, Poznań 1997.
- Nowacki J., *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustroj*, Poznań 1964.
- Pastoureaux M., *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006.
- *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Broniszewski, Warszawa 2006.
- *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.
- *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1-45, Kraków 1935-2010.
- *Przemysł II. Odnowiciel Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1996.
- *Rogoźno i okolice. Przewodnik*, red. L. Bełch, M. Brust, Rogoźno 1998
- *Rogoźno i okolice na starej fotografii*, cz. 1-3, oprac. W. Dutkiewicz, J. Hinczewski, Rogoźno 1982-1984.
- *Rogozińskie Zeszyty Historyczne* Nr 1-11 (1987-2002).
- Rospond S., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
- Rospond S., *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej*, t. 1-2, Warszawa 1951.
- Ruks W., *Rogoźno w powstaniu wielkopolskim 1918-1919 r.*, RZH nr 4, Rogoźno 1998.
- Rymut K., *Nazwy miast Polski*, Wrocław 1987.
- *Skorowidz Królestwa Polskiego czyli spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków, kolonii i wszystkich nomenklatur w guberniach Królestwa Polskiego...*, wyd. I. Zinberg, t. 1-2, Warszawa 1877.
- *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych i urzędów oraz urzędzeń komunikacyjnych*, praca zbiorowa pod kier. T. Bystrzyckiego, Przemysł-Warszawa 1933.
- *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, oprac. M. Malec, Warszawa 2003.

- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1-14, Warszawa 1884 i n.
- *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, red. A. Gąsiorowski, T. Jurek, cz. 1-4, Poznań 1982-2008.
- *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1-6, Wrocław 1961-1996.
- *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, wyd. 4, Warszawa 2003.
- Szews J., *Towarzystwo Tomasza Zana w Rogoźnie 1873-1918*, RZH Nr 3, Rogoźno 1987.
- Światopełk-Słupski Z., *Album naszych zabytków*, t. 1-2, Poznań 1917-1919.
- *The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust*, t. 2, red. Sh. Spector, G. Wigoder, New York 2001.
- Tłoczek I.F., *Miasteczka rolnicze w Wielkopolsce*, Warszawa 1955.
- Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Wielkie Księstwo Poznańskie 1815-1840*, Warszawa-Poznań 1980.
- Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim: Prusy Południowe 1793-1806*, Wrocław 1957.
- Weymann S., *Zagadnienia dróg w Wielkopolsce od X–XVIII w.*, Przegląd Zachodni t. 6-8 (1953).
- Widłak B., *Aspekty plastyczne i artystyczne projektowania herbów ziemskich w dobie współczesnej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- *Wielkopolska. Słownik krajoznawczy*, red. P. Anders, W. Łęcki, Poznań 2002.
- *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa 1981.
- Wiesiołowski J., *Sieć miejska w Wielkopolsce w XIII-XVI wieku. Przestrzeń i społeczeństwo*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* t. 26 (1980), z. 3.
- Wróblewska G., *Dzieje układu przestrzennego Rogoźna*, „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*”, t. 9 (1968), z. 1.
- *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Zierhofferowie Z. i K., *Nazwy miast Wielkopolski*, Poznań 1987.
- Znamierowski A., *Herbarz rodowy*, Warszawa 2004.
- Znamierowski A., *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003.
- Żychliński L., *Złota księga szlachty polskiej*, t. 4, Poznań 1886.